

Mr. iur. Margarita Tadić

**Jean – Werner Muller : CONSTITUTIONAL PATRIOTISM,
Princeton University Press 2007., p. 171.**

Patriotizam, odnosno činjenica da pojedinac potječe iz neke zemlje ili živi u njoj dio je identiteta pojedinca. Ipak nije svaka osoba koja živi u nekoj zemlji patriot. Predmet patriotske ljubavi je patria, zemlja patriote. Patriota brine o dobrobiti svoje zemlje i zemljaka, privržen je svojoj zemlji i zemljacima, svojoj državi i sugrađanima. Postoji više vrsta patriotizma, minimalni, apolitički ili predpolitički patriotizam pripisuje se osobi koja tvrdi da voli svoju zemlju i brine za nju ali ne sudjeluje u političkom životu svoje zemlje. Izrazito politički tip patriotizma, tzv. „zavjetni patriotizam“, veže pojedince jedne za druge i za njihovu zemlju političkom idejom, zavjetom, privrženošću stanovitim zasadama i uzajamnim obećanjima da će se ispunjavati stanovite obaveze i promicati stanovite zasade. Ovakav tip patriotizma karakterističan je za Ameriku i zemlje koje su imale sličnu povijest. Pored zavjetnog javlja se još i **ustavni patriotizam**.

U knjizi *Ustavni patriotizam* Jean- Werner Muller napominje da ustavni patriotizam izražava misao da se politička privrženost mora usredotočiti na norme, vrijednosti i posredno na procedure liberalnog demokratskog ustava. Prema viđenju autora ustavni patriotizam je jedan izuzetan moralni prijedlog koji ima, doduše, samo ograničenu primjenu. Ustavni patriotizam sam po sebi nije teorija pravde, on je ono što se naziva normativno zavisnim pojmom, tj. on zavisi od šire teorije pravde od koje dobiva svoj ključni normativni sadržaj. U ideji ustavnog patriotizma Muller vidi alternativu i viziju političkog pripadanja drugačiju od liberalnog nacionalizma, koji počiva na nacionalnoj kulturi, ili pak kozmopolitizma koji počiva na „svjetskoj zajednici ljudi“.

Knjiga „Ustavni patriotizam“ podijeljena je u tri dijela. U prvom poglavlju: „Kratka povijest ustavnog patriotizma“ (p. 23-56) autor nam daje kratak pregled povijesti shvaćanja ustavnog patriotizma, ideje koja je rođena u poratnoj Njemačkoj i koja je često prihvaćana kao slaba zamjena za „pravi“ nacionalni identitet. Prema autoru jedan od najdubljih korijena ideje ustavnog patriotizma potječe od liberalnog filozofa Karla Jaspersa, prema kojem se demokratski politički identitet i ispravna integracija mogu postići jedino ako Njemci ponesu breme kolektivne odgovornosti. Njegove ideje nastavili su razvijati Jaspersov učenik Dolf Sternberger, a kasnije i značajnije Jurgen Habermas. Još 1959. godine Sternberger razmišlja o „patriotskom osjećaju u ustavnoj državi“; i iako ustavni patriotizam nije bio zamišljen kao oblik osnaživanja, ipak je to bio oblik onoga što njemački politički teoretičari nazivaju „svijest o pripadanju jednoj državi“. Sternberger poziva „prijatelje ustava“ na obranu uređene zajednice, a time povezuje ustavni patriotizam s pojmom „militantne demokracije“, koji je po prvi put odredio Karl Lowenstein 1938.. Sternbergerov patriotizam nije bio stvar jednostavnog

pripadanja ili vrsta osjećanja da smo „kod kuće“; već je počivao na političkom postignuću i suparničkom odnosu prema neprijateljima demokracije, stvarnim ili pretpostavljenim. Pri tom se lojalnost dugovala političkim i pravnim ustanovama kao utjelovljenjima određene ustavne tradicije. Za razliku od Sternbergera Jurgen Habermas, koji je svoju ideju ustavnog patriotizma razvio 1968. godine, u središte pozornosti stavlja javnu sferu, a ne kao Strnberger demokratske ustanove, koja pruža prostor za javno rezoniranje građana. Habermas je tradicionalne referentne točke države: teritorij, uređenje i monopol nad legitimnim nasiljem, potisnuo u stranu isticanjem otvorenog procesa komunikacije. Habermas je zamislio građansku solidarnost kao ishodište diskursa koji vodi uzajamnom građanskom priznavanju. Kao i Jaspers, on povezuje sjećanje sa slobodnom javnom komunikacijom i javnim preispitivanjem prošlosti. Tako će sjećanje poprimiti motivacijsku snagu i pduprijeti univerzalističke norme u jezgru ustavnog patriotizma i ono će dati osnovu za demokratsku svijest. Rasprave o prošlosti mogu biti sredstvo za postizanje društvene kohezije i solidarnosti. „Suočavanje sa prošlošću“, naročito onom nacističkom, bila je zajednička i neminovna karakteristična aktivnost poratnih Njemaca. Prema autoru, svrha Habermasova ustavnog patriotizma nije toliko zaštita koliko „pročišćavanje“ javne sfere i šire političke kulture, kao i zalaganje za univerzalističke moralne principe. U tom izvornom obliku, ustavni patriotizam proizvodio je solidarnost posredno, zajedničkim preispitivanjem prošlosti, kao i zajedničkim zalaganjem za univerzalne norme. Autor naglašava kako ustavni patriotizam nije toliko postnacionalan koliko postancionalistički; nacionalnost nije toliko potisnuta iako jest decentrirana. Iako su mnogi intelektualci smatrali da će nakon ujedinjenja Njemačke Njemci izgraditi normalnu nacionalnu svijest, i da se ustavni patriotizam kao ideja može odbaciti, povijest ustavnog patriotizma nije bila ni blizu kraja. „Izvezen“ je u Španjolsku, bio je razmatran kao oblik građanske lojalnosti koji može obuhvatiti zahtjeve za kulturno priznavanje u zemljama poput Kanade, a predložen je i kao način da se osmisli „europsko jedinstvo“.

U drugom poglavlju: „Nacije bez svojstava?“ (p. 57-107) autor pokušava odgovoriti na pitanje koji je predmet privrženosti te koji su oblici i razlozi privrženosti ustavnom patriotizmu; tj. zašto bi oni koji su posvećeni univerzalnim principima bili privrženi jednoj uređenoj zajednici, a ne nekoj drugoj? Ideja o pojedincima koji jedni druge priznaju za slobodne i koji se usuglašavaju oko zajedničkih, svima prihvatljivih osnova za odgovor na pitanje „Kako bi htjeli živjeti?“, najdublji je poticaj na kojem počiva normativno objašnjenje sadržaja ustavnog patriotizma. Politička vladavina, tj. osnovna pravila za kolektivnu primjenu sile nad članovima političke zajednice, treba biti opravdana onima koji su predmet kolektivnih odluka. Zahtjev za opravdanje ne odnosi se na svaki zakon ili mjeru ponaosob; naprotiv, čitav sistem donošenja zakona i principi na kojima on počiva moraju se moći opravdati svim građanima, odnosno građani moraju podržati osnovna ustavna načela. Ustavi, po mišljenju autora, neminovno proizvode neki oblik kontroliranog neslaganja ili ograničenog razlikovanja, a ono što tu kontrolira i ograničava opet je privrženost samoj ideji o građanima koji jedni druge priznaju za slobodne i ravnopravne i koji trebaju pronaći pravedne osnove

za političku suradnju, koju mogu jedni drugima opravdati. U najmanju ruku njima je zajednički „način preispitivanja njihovih političkih identiteta“. Predmet privrženosti nije (pisani ili nepisani) ustav u svojoj konkretnoj povijesnoj specifičnosti, to je iznad svega sama ideja građana koji jedni drugima opravdavaju političku vladavinu. Oni se vezuju za norme i vrijednosti u samom ustavu, tj. za suštinska ustavna načela i naročito za pravedne i demokratske procedure za koje se može pretpostaviti da stvaraju legitiman zakon. Što se tiče oblika privrženosti, autor ga određuje kao refleksivnog, kritičkog pa čak i dvosmislenog. Na kraju ovog poglavlja autor postavlja pitanje o granicama ustavnog patriotizma i razlici spram liberalnog nacionalizma, te pokušava odgovoriti na pitanje koliko je ustavni patriotizam etatistički i da li je neka vrsta građanske religije? Naime, ustavni patriotizam ne pruža teoriju koja određuje političke granice. Svojevremeno mu je slabost liberalne misli uopće; prihvaća zdravo za gotovo postojeći povezani politički prostor, a iz te se teorije ne može izvesti zahtjev za kulturno samoodržanje sredstvima političke autonomije. Zbog svoje posvećenosti univerzalnim normama, ustavni patriotizam poticat će uspostavljanje sve složenijih političkih i moralnih veza preko granica država, tj. „transnacionalnu izgradnju normi“. Ustavni patriotizam mijenaja, on ne stavra ni iz čega, ne uklapa se u ono što autor naziva: „racionalističko-voluntarističkom zabludom“, tj. on ne tvrdi da privrženost treba biti racionalna i dobrovoljna, on preoblikuje naše sklonosti i emocije i ne zavisi od potpuno nerealistične puke politike volje. Što se pak tiče razlike spram liberalnog nacionalizma, autor smatra, iako nam ustavni patriotizam ne kaže kako da stvorimo društvenu solidarnost, liberalni nacionalizam tu nije u prednosti kad tvrdi da su pripadnici iste nacije spremni vjerovati jedni drugima i žrtvovati se jedni za druge. Da bi protumačili pojmovnu vezu između nacionalizma i države blagostanja, liberalni nacionalisti morali su tvrditi da je solidarnost veća među onima koji se osjećaju sličnima, ali nam ne kaže kako steći ispravan nacionalni identitet, ako ga već ne posjedujemo. Po mišljenju autora, politički identitet stvaraju realno djelovanje i postojeće zajedničke aktivnosti, poput održavanja i usavršavanja ustavne kulture, a ne navodno date, reificirane „nacionalne kulture“. Najvažnija primjedba koju autor upućuje liberalno-nacionalističkom toku misli jest da su države blagostanja nastale kao rezultat političkih borbi za učešće u odlučivanju i za pravdu. Rijetko je komunalna solidarnost stvarala osjećaj bliskosti i zajedničke sudbine, što je preduvjet za distributivnu pravdu. Države blagostanja ishod su političkih okršaja, a ne rezultat velikodušno proširenih osjećaja bratstva. Što se pak tiče odgovora na pitanje koliko je ustavni patriotizam etatistički, odnosno je li on ustvari oblik etatističkog nacionalizma, autor smatra da ustavni patriotizam neminovno mora biti usredotočen na državu. Povlači razliku između kulturnog nacionalizma (kojem je kultura svrha) od političkog nacionalizma (koji koristi kulturu kao sredstvo za društvenu solidarnost) koji predstavlja oblik etatističkog nacionalizma, te ističe kako ustavni patriotizam nije neminovno vezan za državu, već za političke principe i normativno je vrijedan sam po sebi. Na kraju ovog poglavlja autor nam sugerira što bi ustavni patriotizam mogao podrazumijevati praktično, pogotovo u vezi s pitanjem integracije te nam na poslijetku predlaže

mali broj indikatora na osnovi kojih možemo detektirati stvarno postojeći, ili u nastajanju, oblik ustavnog patriotizma.

U trećem i posljednjem poglavlju: „Europski ustavni patriotizam?“ (p. 109-160) autor ispituje područje u kojem se ustavni patriotizam pokazuje kao naročito privlačan ili bar koristan izazov nacionalnog „pripadanja“, za što uzima primjer Europske unije. Poglavlje započinje kratkim osvrtom o razvoju unije, odnosno kako je autor naziva, „neidentificiranog političkog objekta“, te na veoma interesantan i jedinstven način opisuje problem stvaranja „europskog identiteta“ koji je i potaknuo rađanje ideje o europskom ustavu i o europskom ustavnom patriotizmu. Autor se pita, a ujedno pokušava dati odgovor na pitanja o tome što bi točno bio objekt „europskog ustavnog patriotizma“, postoji li on uopće i treba li on ići s dodacima raznih vrsta, pa možda čak i s „opasnim dodacima“ partikularnosti koji su imali bitnu ulogu u njemačkom kontekstu, te što učiniti s onim dodacima partikularnosti poput sjećanja i militantnosti? Jesu li takvi dodaci uopće zamislivi na europskoj razini? Jesu li sjećanja na nacističko iskustvo „europeizirana“? Sjedinjuju li se čestice nacionalnih kolektivnih sjećanja u transnacionalno europsko sjećanje, i koliko je to poželjno? Zaključuje kako je zajedničko europsko rezoniranje o europskim kolektivnim prošlostima poželjno, međutim izgradnja europske nacije izgradnjom negativnog sjećanja, sa Holokaustom kao „negativnim utemeljujućim mitom“, nije. Zatim prelazi na analizu iskustva nadnacionalne militantnosti Europske unije, izvodeći zaključak kako nema očiglednog mjesta za afirmaciju militantne demokracije na nivou EU, budući ona isključuje nedemokracije; te ističe kako militantnost može, znatno više od sjećanja, ispasti neliberalna ako se umjetno nameće državama članicama kao element za izgradnju „europskog identiteta“. Na posljetku, autor se pita postoji li neka vrsta ustavnog morala koja se uklapa u okvire moralnog univerzalizma i istovremeno je na neki način specifična za Europsku uniju? Pritom odustaje od povijesnog opravdanja i usredotočuje se na univerzalistički moral, pošto su sve vrste nacionalno konstitucionaliziranih oblika univerzalističkog morala već prisutne u EU, kao i na načine na koji se europski konstitucionalizam razlikuje od konstitucionalizma na nivou države. Zaključuje kako kultura Unije nije toliko u vezi sa „pročišćavanjem“ javne sfere ili „zaštitom“ demokracije same po sebi, koliko se tiče pripitomljavanja sirovog suvereniteta i utvrđivanja politike kompromisa, civiliziranog neslaganja i učenja jednih od drugih. Za sam kraj analizira pitanje neuspjeha Ustavnog ugovora te kakav bi europski ustav, u kojem bi europski ustavni patriotizam našao uporište, trebao biti.

U pogovoru (p. 161-168) Jean-Werner Muller nalazi kako ustavni patriotizam ustvari treba poduprijeti postojeće, sve raznolikije demokracije i ono što bi mogli nazvati „nadmacionalnim demokratskim eksperimentiranjem“. Pritom pod „podupiranjem“ ne podrazumijeva jednostavnu „identifikaciju“ sa „moralnom zajednicom“, već jedan neprekidan kritički proces vezivanja, preispitivanja i ponovnog vezivanja za zajednicu. Pitanje je poslije svega, je li to dovoljno da se uoči posebnost jednog normativnog prijedloga? U jakom normativnom smislu kakav zagovara u ovom ogledu, ustavni patriotizam nužno podrazumijeva

ograničenja za ono što se može smatrati legitimnom politikom, pa otuda, potencijalno, podrazumijeva i militantnost. On, također, sugerira i izmijenjen odnos prema prošlosti, pa stoga i umjeren oblik sjećanja. Može se zaključiti da je ustavni patriotizam na mnogo načina strategija izbjegavanja (prije svega nacionalizma) barem napetosti između univerzalističkih normi i preispitivanja konkretnih prošlosti, kao i između demokratskih principa i shvaćanja militantnosti. Ustavni patriotizam nas podsjeća da modeli samokritičkog pripadanja jesu zamislivi, a da se time ne slabi zajednica. On pobuđuje sumnju u ideju koja ne dopušta sumnju da će „zadržta refleksivnost modernog demokratskog života“ neminovno podriti mogućnost političkog djelovanja. On tvrdi da će proces koji se sastoji od kritičke refleksije i od složene emocionalne privrženosti osnažiti to djelovanje. To je obećanje, a za neke, možda, i rizik ustavnog patriotizma.